

Heeft de afwezige kiezer dan toch geen ongelijk?

We kunnen er niet om heen: ook al is er formeel sprake van opkomstplicht bij alle verkiezingen in ons land, steeds meer kiezers verzaken aan die verplichting. Als de deelname voor de recente lokale verkiezingen een voorspellende waarde heeft over de opkomst voor de regionale, federale en Europese verkiezingen, dan valt het ergste te verwachten voor de opkomst op 25 mei 2014. Doorgaans liggen de opkomstcijfers voor de lokale verkiezingen, waar de afstand met de politiek het kleinst is, immers hoger dan voor de regionale, federale en Europese verkiezingen. Een zelfde signaal ontvingen we, naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen daar, de voorbije dagen ook vanuit Nederland (sommige prognoses wijzen op een deelname van minder dan de helft). Bij de noorderburen geldt sinds 1971 echter geen stemplicht maar stemrecht. Het feit dat de verkiezingen op een doordeweekse werkdag doorgaan en *niet* op een zondag zoals bij ons het geval is, helpt vanzelfsprekend ook niet. Maar er zijn ook duidelijke tekenen van een fundamenteel gebrek aan interesse in de politiek, zelfs op het niveau waar de afstand tussen burger en politiek het laagst zou moeten zijn.

De vraag die we hier willen beantwoorden is wie bij ons het minst ongelijk heeft bij het verzaken aan de wettelijke stemplicht: de stemweigeraar of de blanco stemmer?

Twée zaken van elkaar scheiden

Wie niet gaat stemmen, biedt zich op verkiezingsdag in principe niet aan in het kieskantoor. Wie blanco stemt, neemt echter wel deel aan de verkiezingen, enkel gaat die stem niet naar een partij. Hetzelfde geldt voor het al dan niet bedoeld foutief stemmen. In tegenstelling tot de groep blanco-stemmers wordt de groep fout-stemmers kleiner. Foutief stemmen is immers enkel mogelijk waar nog met potloog en papier wordt gestemd en het aantal gemeenten waarin dat nog kan, is met het invoeren van de stemcomputer sterk afgenomen.

Elke stem telt

Centraal in de discussie over het belang van de blancostem staat het feit dat ze (samen met de foutstemmen) deel uitmaken van de totale neergelegde stem, maar een aparte categorie uitmaken, namelijk die van de 'ongeldige stemmen'. Omdat ze ongeldig zijn, worden ze ook niet meegenomen voor de zetelverdeling. Het klinkt misschien vreemd, maar precies omdat ze niet worden meegenomen, zijn ze relevant. Het stemmenaandeel van elke partij wordt immers berekend op basis van het totaal aantal 'geldig' uitgebrachte stemmen. Hoe meer blanco- en foutstemmen, hoe kleiner dat aantal geldig uitgebrachte stemmen. En dat heeft een pervers effect op de stemmenaandelen van de grootste en kleinste partijen.

We maken dit concreet aan de hand van een eenvoudig cijfervoorbeeld. We plaatsen twee situaties naast elkaar. In de eerste situatie worden 535.000 stemmen uitgebracht, als volgt verdeeld: partij A ontving 150.000 stemmen (28% van de totale uitgebrachte stem), B kreeg 140.000 stemmen (26%), C kreeg 90.000 stemmen (17%), D kreeg 60.000 stemmen (11%), E 50.000 stemmen (9%), F 30.000 stemmen (6%) en G 15.000 stemmen of 3% van alle uitgebrachte stemmen. In deze situatie is de totale ongeldige stem gelijk aan nul. In een tweede situatie is zeven procent van alle uitgebrachte stemmen

‘ongeldig’ (dat zijn omgerekend 35.000 stemmen), evenredig over alle partijen verdeeld. In deze situatie daalt het aantal geldig uitgebrachte stemmen dus naar 500.000. Dat levert volgende relatieve stemmenaandelen op: 29% voor de grootste partij (net geen procent meer dus) en twee procent voor de kleinste partij (net geen procent minder dus). Voor alle andere partijen zit de winst of het verlies ergens tussen die twee extremen. Afhankelijk van het aantal partijen en uitgaande van een evenredige verdeling van de blankostem over al die partijen, levert de blankostem dus een extra voordeel op voor de grootste partij(en) en blijkt ze nadelig voor de kleinste partijen.

De kleinste partijen zien al het meest af

Niet alleen werkt het zetelverdelingssysteem (*D'Hondt* (1, 2, 3, 4...) voor de bovenlokale verkiezingen zowel als *Imperiali* (1, 1,5, 2, 2,5...) voor de gemeenteraadsverkiezingen) in het voordeel van de grootste partij en in het nadeel van de kleinste, het is evident dat als een partij al moet spartelen om de kiesdrempel te behalen, ze om bovengenoemde redenen onmogelijk baat kan hebben bij een (hoge) blankostem. De blankostem kan er in extremis voor zorgen dat kleine partijen onder de kiesdrempel zakken (ook daar wordt de totale geldige uitgebrachte stem gehanteerd). En dan hoeft met die partij sowieso geen rekening meer gehouden bij de zetelverdeling. En dat is (opnieuw) in het voordeel van de grootste partij(en).

Om de negatieve impact van de blankostem voor de kleinste partijen te niet te doen, wordt her en der gepleit om het systeem van ‘lege zetels’ in te voeren. Hierbij worden alle ongeldige stemmen vertaald in lege zitjes in het parlement. Het is duidelijk dat dit voorstel op weinig sympathie kan rekenen van de meerderheidspartijen (die baat heeft bij het systeem zoals het nu bestaat).

De zin of onzin van thuisblijven

"Wie blanco stemt, stemt mee met de meerderheid" is dus een cliché dat een serieuze grond van waarheid bevat. Maar hoe zit dat nu met de thuisblijvers? Of je nu thuis blijft of blanco of fout en dus ongeldig stemt, veel verschil maakt dat niet. Want het effect op de totale geldige uitgebrachte stem is vergelijkbaar.

Heel deze discussie maakt duidelijk dat het concept ‘stemplicht’ (moeten kiezen) als een tang op een varken past op het concept ‘blanco stemmen’ (niet willen of kunnen kiezen). Bovendien, wie aan de opkomstplicht verzaakt, overtreedt de wet maar zal daar in de regel niet voor vervolgd worden. De overheid past een feitelijk gedoogbeleid toe ten aanzien van stemweigeraars. Let op: dit is geen publieke oproep om niet te gaan stemmen maar rekening houdend met die relatieve straffeloosheid, zegt de *homo economicus* in mij dat wie met de hele verkiezing liever niets te maken wil hebben (jammer!), zich even goed de verplaatsing naar het stemhokje kan besparen.

Tom Schamp is politicoloog verbonden aan de Universiteit Gent (www.GASPAR.be)